

KLASİK DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİNİN İSTİHBARAT STRATEJİLERİ

The Intelligence Strategies of the Ottoman Empire in the Classical Age

Haldun EROĞLU*

Öz: İstihbarat faaliyetleri hemen her milletin başlangıçtan günümüze kadar başvurduğu bir yöntemdir. XIX yüzyılda, istihbarat faaliyetlerinin kurumsallaşarak devlet teşkilatları arasında yer alacağı zamana kadar olan süreçte iktidardaki kişi veya hanedanın, gerek kendisi gerekse ülkesi adına yapacağı faaliyetler ve alacağı önlemler, sahip oldukları iç ve dış istihbarat bilgilerle şekillenmekteydi. Bu açıdan bu faaliyetlere her millet ve devlet önem vermiştir. Osmanlı Devleti içinde geçerli olan bu durum, hükümdar ve devlet adamlarının iç ve dış istihbarat faaliyetlerine son derece önem vermelerine sebep oldu. İç istihbarat, özellikle şehzâdelerin tahta geçmek üzere isyan etmeleri ve ülke içinde asayişsizliklerin ortaya çıktığı dönemlerde önem kazanırken, dış istihbarat faaliyetleri daha ziyade Balkanlarda yoğunlaştı. Osmanlı Devleti bu amaçla farklı istihbarat yöntemleri kullandı. Kullanılan bu yöntemlerle elde edilen bilgilerle devletin iç ve dış siyaseti belirlendi.

Anahtar Kelimeler: İstihbarat, casus, dil almak,

Abstract: Intelligence activities were inevitably applied by the nations and the administrative bodies since the early times of history. Before the intelligence services were officially absorbed into the organisational mechanism of the state, the Ottoman political too, assessed a variety of intelligence reports, both domestically, to protect themselves and the Empire. As the Ottoman State developed in time, the issues facing the central authorities became more complex. So, it became vitally important for the Ottoman system of rule to

* Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü

combine external and internal sources of intelligence and thus benefit from them for a administration of the subjects. Consequently, an effective extension of the Ottoman intelligence contributed to the internal power structure of the state. On the one hand, internal intelligence increasingly immersed affairs- especially in the period of turmail when the heirs attempted to reign by changing the order of succession. On the othe hand, external intelligence stretched the Empire's political influence to the remote areas of the country, especially the Balkans. Thus the Ottoman intelligence system concrentrated great power in the hands of the central leadership in the Empire and considerably affected the Ottoman foreign and domestic policy as well as the recruitment to the political executive.

Key Words:*Intelligence, spy, the capture an enemy for interrogation*

Son zamanlarda ÷lkelerarası ilişkilerde yoğunluk kazanan istihbarat faaliyetleri, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren varlığını s÷rd÷ren önemli bir teşkilatlanmadı. Yaşanan son gelişmeler, özellikle XIX y÷zyılın sonları ve XX y÷zyılın başlarında kurumsallaşan ve meşruiyet kazanan 5. Kol ve istihbarat faaliyetlerinin arka planına bakmak gereğini doğurmuştur. Diğer b÷t÷n devletlerde olduğu gibi¹ T÷rklerde de daha ilk zamanlardan itibaren bu tür faaliyetlere b÷y÷k önem verildi. XIV y÷zyıldan itibaren tarih sahnesinde rol alan Osmanlı Devletinde de bu faaliyetler sık başvurulan bir y÷ntem özelliğini kazandı. Özellikle Balkanların fethi ile birlikte istihbarat faaliyetlerinin önemi daha da arttı. Bu önem sonucunda Osmanlı Devleti henüz kurumsallaşmamış bulunan, fakat olaylar ve durumlar karşısında farklı y÷ntemlerle, casusluk faaliyetlerinden yararlandı. Fakat bu istihbarat faaliyetlerini bug÷n÷n kurumsallaşmış istihbarat faaliyetlerinden farklı olduğu kabul etmek gerekir. Bu aıdıan bu g÷n ÷lkelerin kullandıkları istihbarat faaliyetlerinin iıeriği ve y÷ntemi ile Osmanlıların kullandıkları y÷ntemler hem teknik bakımdan hem anlayış ve uygulayış bakımından çok farklılar bulunduğu s÷ylenmelidir. Osmanlı istihbaratı, sadece farklı isim ve şekillerde devletin dış ÷lkelere karşı girişecekleri m÷cadelelere y÷n vermek ve iıeride baş gösterecek asayışsızlıklere karşı önlem almak amacı iıin kullanılan sistematik olmayan bir y÷ntemdi.

Bug÷nk÷ modern ıağda, “Akıl, zekâ, anlayış, mal÷mat, haber, bilgi, vukuf, işitilen haberler, muteber olan havadis, duyulan şeyler, toplanan bilgiler, alınan haberler, bilgi toplama, haber alma” olarak adlandırılan istihbarat kelimesinin teknik olarak anlamı “haberlerin (ham bilginin) işlenmesi (tasnif, kıymetlendirme, yorum) sonucu üretilen bir ürün veya bilgi” veya (intelligence), plânlama, araştırma, deliller toplama, ıeşitli akıf ve tecrübı ilmi metodlar ile onları değerlendirip bir sonuca varma ve kullanmadır.² Başka bir

¹ Bu konuda bkz. David Kahn, “İstihbaratın Tarihsel Teorisi”, *Avrasya Dosyası*, c. 8, Sayı: 2, (2002), s. 6

² Erdal İter, *Milli İstihbarat Teşkilâtı Tarişçesi*, Ankara 2002, s. 1

tanıma göre ise, her ülkenin, yabancı devlet hakkında bilgi toplamak, toplanan bilgileri değerlendirmek ve hassas taraflarını kullanarak onları zayıflatmak, bölmek için yapılan faaliyetlerine genel anlamda istihbarat adı verilmektedir.³ David Kahn ise istihbaratı kısa bir tanımlama ile “bilginin en geniş manadaki hali” olarak açıklar.⁴

Bu faaliyetlerin her ülke tarafından kullanılan genel bir yöntem olduğu kabul edilmektedir. Tarih boyunca her devlet kendi çıkarları açısından bu tür istihbarat faaliyetlerinde bulunmuş ve bu amaç uğruna geniş bir istihbarat ağı kurmuştur. Ülkelerarası karşılıklı yürütülen istihbarat hareketlerinin, ülke içerisinde mevcut düzen veya iç asayiş karşıtı faaliyetler için de devletin yine aynı istihbarat yöntemini kullanması en doğal hak olarak görülmüştür. Bu sistematik içerisinde istihbarat faaliyetleri iki aşamalı olarak uygulanmıştır. Bunlar;

- 1- Dış İstihbarat: Yabancı devletlerde olup biteni öğrenme ve bu doğrultuda önleyici tedbirler almaya yönelik istihbarat faaliyetleri.
- 2- İç İstihbarat: Ülke içinde olup biten her türlü asayişsizliği ve eylem çabalarını öğrenme ve bu doğrultuda önleyici tedbirler almaya yönelik istihbarat faaliyetleri.

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de devletlerin geleceklere ile ilgili alacağı pozisyonlarda istihbarat faaliyetlerinin kullanılmasında en önemli etken devletin veya kişi ve grupların hedef alındığı durumları ortaya çıkararak, gerekli tedbirlerin alınması gerekliliğiydi. Yine devlet hayatında önceden olabilecek olayları görebilmek ve ona göre tavır almak ancak istihbarat faaliyetleri sonucu elde edilecek bilgilere bağlıdır. Bu açıdan dün olduğu gibi bugün, bugün olduğu gibi yarın istihbarat faaliyetlerine ihtiyaç vardır. Daha açık bir ifade ile insanlık tarihi boyunca olması muhtemel olaylar hakkında, toplanan bilgilerin değerlendirme sonuca bir pozisyon alınması bir gerekliliktir. Bu gerekliliği bütün diğer devletlerde olduğu gibi Türk devletlerinde de son derece önemli bir yer tutmuştur.

Bu çalışmanın konusu, Osmanlı Devletinin gerek ülkelerarası gerekse ülke içerisinde yürüttüğü istihbarat faaliyetlerinin neden ve nasıl olduğudur. Bu neden ve nasıllar ortaya koyulurken Osmanlı öncesi Türk tarihinde istihbarat örgütlenmesinin nasıl olduğuna da göz atmak gerekir.

a. Osmanlı Öncesi Türk Tarihinde İstihbarat Faaliyetleri: İstihbarat teşkilatı insanlığın ilk zamanlarından itibaren var olduğu gibi Türk tarihi

³ Mustafa Balcioğlu, *Teşkilat-ı Mahsusadan Cumhuriyete*, Nobel yay. İstanbul 2001, s. 1.

⁴ David Kahn, *a.g.m.*, s. 5

içerisinde de ilk dönemlerden bu yana farklı biçim ve yöntemlerle varlığını sürdüren bir örgütlenme biçimidir. Daha ilk dönemlerde Türkler, Orta Asya'da Çin ile olan mücadeleleri sırasında kendi devletlerini yıkmak için görevlendirilmiş olan Çin istihbarat örgütün elemanlarına *Çaşıt-Çaşıt* adını vermişlerdi.⁵ Daha sonraki dönemlerde Kök Türk kitabelerinde *çaşıt* kelimesi yerini haberci anlamındaki *Körüg* kelimesi yer almaktadır.⁶ İlk Türk Destanlarından *Dedem Korkut*'ta yine casus ve casusluk kelimelerinin bir çok defa geçtiği görülmektedir.⁷ Bunun dışında Türklerde casusluk, değişik dönem ve coğrafyalarda değişik şekillerde adlandırılmışlardır. Sözelimi *münhi* ve *münhiyân*, *dil almak*,⁸ *sahib-i haber* veya *sahib-i berid* gibi isimler casusluk için kullanılan sözcükler arasında yer alır.

İlk dönem Türk tarihi ile ilgili istihbarat faaliyetleri iki özellik taşıymaktaydı. Bunlardan biri dinî diğeri politik ve siyasî nitelik idi. Dinî nitelikteki istihbarat faaliyetlerini yürüten *çaşıtlar* Çinlilerin bağlı bulunduğu dine veya Buda dinine bağlı idiler. Görevleri ise gök tanrı dinine inanan Türkleri bağlı buldukları dinlerinden uzaklaştırarak kendi dinlerine inanmalarını sağlamaktı. Bunu için öncelikle yönetici sınıfını elde etmeyi hedeflemişlerdi. Bu yolla toplumsal sarsıntılarla devletlerini parçalamayı amaçlıyorlardı. Asya'da görülen bu tür casusluklara ait ilk faaliyetler Çin manastırlarında yetişen rahiplerdi. Bunlar Türkler arasına girerler, gezgin gibi davranır, bir yandan kendi dinlerini yaymaya çalışırken, öte yandan da Türk toplumunun genel anlayışı, gelenekleri, insanlar arasındaki karşılıklı davranışlarla güvenlik konularında bilgiler toplarlar, bunları '*seyahatname*' adı altında hükümdarlarına sunarlardı. M.Ö 125 yılına kadar bütün Hun ülkesini gezen ve Hunların durumlarını, göçlerini, savaş tutumlarını, yaşayışlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini bir rapor halinde Çin Hükümdarına sunan gezgin *Chang-Chien*'in aslında bir *çaşıt* olduğu kabul edilmektedir.⁹

İkinci tür casusluk sınıfına giren siyasi ve politik casusluk ise daha sonraki dönemlerde ortaya çıktı. Devletler arasındaki dinî casusluk faaliyetlerinin giderek önemini yitirmesi sonucu siyasi ve politik casusluk önem kazandı.

⁵ *Başlangıçtan Günümüze Dünya Casusluk Tarihi*, (Genel Yönetmen Ercan Anklı, Redaksiyon Hilmi Yavuz), c. I, İstanbul 1974, s. 3.

⁶ "Körüg sabı antag: 'Tokuz-Oğuz üze kagan oluttur.'" bkz. Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, TTK yay. Ankara 1986, s. 110, Sadettin Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, Akçağ yay. Ankara 1999, s. 46. Ancak burada söylemek gerekir ki Türkçe'nin en eski kaynaklarından biri olan Kaşgarlı Mahmut'un *Divan-ı Lugat-it Türk* adlı eserinde *çaşıt* kelimesine rastlanılmamış diğeri kelime olan *körüg* ise *körügse* yani *görmek*, *görmek* veya *kavuşmak* istemek olarak verilmiştir. Bkz. *Divan-ı Lugat-it Türk*, c. III, TTK yay. Ankara 1986, s. 334

⁷ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkutun Kitabı*, MEB yay. İstanbul 1973, s. 14, 17, 32, 40, 57, 61, 118, 119, 122, 125, 129, 134

⁸ *dil almak*, *Esir tutsak*, *düşman* hakkında haber almak, *düşmanın durumunu söylemek* için *esir alma işine verilen genel ad*. Bkz. *Dedem Korkutun Kitabı*, s. 196

⁹ *Casusluk Tarihi*, c. I, s. 3

Türkler, daha ziyade diğer Türk kavimleri ile İran, Hint ve diğer uluslarla olan ilişkilerinde bu tür siyasi casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Özellikle İran-Turan mücadelesinin anlatıldığı destansı İran anlatılarında casusların oynadığı rolün önemi vurgulanır.¹⁰

Kök Türk kitabelerinde de Kök Türklerin diğer Türk kavimlerinden olan Türgişler, Kırgızlar ve Dokuz-Oğuzlar arasındaki mücadelelerinde körügler(haberci)in oynadığı rol bilinmektedir. Nitekim Kök Türk kağanı İltiş'in Dokuz-Oğuzlar ile ilgili haberleri habercileri vasıtasıyla öğrendiği Kök Türk kitabelerinde yazılıdır.¹¹ Aynı şekilde Türgiş kağanının Ötüken'e asker göndereceği, Kırgızlar üzerinden seferden gelen Kök Türkler'in habercilerinin kendilerine ilettikleri rapor doğrultusunda öğrenilmişti.¹² Kök Türk devletinin önce ikiye ayrılması sonra da yıkılmasında Çin hükümdarının bakanlarından olan bir casusun Kök Türk ülkesine soktuğu casusların rolleri bilinmektedir. Aynı şekilde Uygurların içine de sızmış olan Çinli, Moğol, Kırgız İranlı casuslar vardı ve bunlarda hem dinî açıdan hem siyasî açıdan Uygur devletini yıkmak için büyük çaba harcamışlardı.¹³

Diğer taraftan Avrupa içlerine kadar giden Türklerin aralarına sızan casuslar da vardı ve papanın emrinde görev yapıyorlardı. Bunlar iyilik seven, bilgisizleri aydınlatmak ve yetiştirmek gibi kutsal işler yapıyormuş edasıyla davranan kişilerdi. XI. Yüzyıldan itibaren Bizans'ın en büyük düşman olarak gördüğü İslam'a karşı İran içlerine kadar sızan casusları gezgin ve elçi kılığındaki casuslar idi. Bizans casusları, gezgin ve elçi kisvesi ile Asya içlerine kadar giderek oralandaki Türkler ile konuşarak birtakım bilgiler elde etmeye çalışıyorlardı.¹⁴

IX. yüzyıldan itibaren İslam coğrafyası sınırları içerisine giren Türkler, burada da istihbarat faaliyetlerine önem vermeye ve casuslar kullanmaya devam ettiler. Özellikle Selçuklular döneminde geniş bir haber alma ağına sahip olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Büyük Selçuklu Devletinin en ileri devlet adamlarından olan Vezir Nizâmülmülk devlet yönetimi ile ilgili kaleme aldığı eseri *Siyasetnâme*'de bu konu hakkında etraflıca bilgi vermektedir. O, cahilliye ve İslamî dönemde padişahların bütün şehirlerde olup bitenden haberleri olması için *sahib-i berid*'i olduğunu örnek göstererek Selçuklu hükümdarının da uzakta ve yakında, ordu ve raiyyetin ahvalini arayıp sormak, olup biteni az çok bilmek görevi olduğunu belirterek şöyle devam eder;

¹⁰ *Casusluk Tarihi*, c. I, s. 4

¹¹ Orkun, *aynı yer*, Gömeç, *aynı yer*.

¹² Orkun, *aynı yer*, Gömeç, *a.g.e.*, s. 58vd.

¹³ *Casusluk Tarihi*, c. I, s. 6

¹⁴ *Casusluk Tarihi*, c. I, s. 7

“O böyle yapmazsa ayıp olur gaflet, tembellik ve zulüme hamlederler ve memlekette olup biten fesadı ve zulmü biliyor ve ya bilmiyor. Eğer biliyor da meselenin çaresine bakmıyorsa tıpkı onlar gibi zalimdir ve zulme rıza göstermiştir ve eğer bilmiyorsa gaflete düşürülmüştür. Tembel ve cahildir. Bu her iki hususta iyi değildir. Mutlaka haberci(Sahib-i berid)ye ihtiyacı vardır.”¹⁵ Bu bilgileri veren Nizâmülmülk daha sonra habercilik yapacak olan kişiler ile ilgili ayrıntıları sunar. Nizâmülmülk’e göre haberci, hakkında kötü şüphe bulunmayan kişiler olmalıdır. Çünkü memleketin salaha kavuşması ve karışıklığın önlenmesi onlara bağlıdır. Bu haberciler doğrudan doğruya hükümdara bağlı olmalı ve hükümdar tarafından tayin edilmelidir. Haberlerin doğru ulaştırılması için aylıkları da hazineden ödenmelidir. Bahsedilen bu habercilerin sahip oldukları bilgiler sadece hükümdar tarafından bilinmelidir. Böylece hükümdar gerekli durumlarda yapılması gerekeni hemen yapabilmelidir. Yine O’na göre, böyle olunca devlet teşkilatındaki görevliler kendilerinin hakkında hükümdara kötü haber gitmesinden korkarlar ve itaatkar olurlar. Bu durum hükümdarın adalet, uyanıklılık ve basiretinden kaynaklanmaktadır.¹⁶ Siyasetnâme’de yapılan bu açıklamalardan sonra habercilerin ülkenin her tarafına tüccâr, seyyâh, sufî ve ayak satıcıları kılığında gitmeleri ve her haberi ulaştırmaları öğütlenmektedir,¹⁷ ki böylelikle örgütün işleyişi hakkında da bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır. Ayrıca, bu uygulama ile hedeflenen amaçlar da açıklanmıştır ki buna göre; ikta sahipleri ve memurlardan isyan etmeye teşebbüs edenler önceden haber alınarak yapmak istedikleri eylemlere engel olunmalı ve haklarından gelinmelidir. Aynı şekilde ülkelerarası ilişkilerde de bu durumun geçerli olduğu belirtilmekte ve topraklarına saldırmayı düşünen düşman hükümdarın eylemlerinden önceden haber alınarak gerekli önlemlerin alınması gerekliliği vurgulanmaktadır.¹⁸

Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan’ın bu tür casusluk örgütlerine ve elemanlarına toptan karşı çıktığı yine Siyasetnâme’de anlatılmaktadır. Hükümdar Alparslan sahib-i habere güvenilemeyeceğini, kendisini sevenlerin bu tür habercilere önem vermeyeceğini ancak muhalif ve düşmanlarının ise bu habercileri para veya mal karşılığı kendi taraflarına çekebileceğini söyleyerek şöyle devam eder;

“Böyle olunca sahib-i haber mecburen bizim dostlarımız hakkında kulağımıza daima kötü sözler, düşmanlarımız hakkında ise iyi sözler ulaştırır. İyi ve kötü söz ok gibidir. Biri hedefini bulur. Bu sebepten her gün gönlümüz dostlara karşı daha fazla kırılır. Onların nezdinde daha fazla uzaklaşırız ve düşmanları ise kendimize daha fazla yaklaştırırız. Baktığında az zamanda bütün

¹⁵ Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, (haz. M. Altay Köymen), Kültür Bak. Yay. Ankara 1990, s. 80-81

¹⁶ *Siyasetnâme*, s. 80-81

¹⁷ *Siyasetnâme*, s. 94

¹⁸ *Siyasetnâme*, s. 94

doştlar düşman, düşmanlar onların yerini alırlar. O zaman hükümdarlıkta hiç telafl edilemeyecek bozukluklar doğar."¹⁹ Böylece kendi menfaatleri için kullanılması düşünülen bir casusun aleyhte olabileceği düşüncesi ile kullanılmaması gerektiğini belirtir ve O'nun zamanında Selçuklu devletinde casus kullanılmamıştır. Ancak bunun yanı sıra yine Siyasetnâme'deki bilgilerden anlaşıldığına göre Alparsan'ın oğlu Melikşâh döneminde ise devletin çok güçlü bir istihbarat ağına sahiptir. Melikşâh zamanında sadece iç istihbarat değil dış istihbarata da önem verildiği bilinmektedir. Hükümdar Melikşâh tarafından her tarafa gönderilen gizli haberciler sayesinde dünyada olup bitenlerden haberdar olunduğu kayıtlıdır.²⁰

b. Osmanlı Devletinde İstihbarat Yöntemleri: Osmanlı öncesi Türk tarihine bakıldığında gerek dış devletlere karşı dış istihbarat yöntemlerini gerekse ülke içerisinde kendi muhalifleri veya asayiş bozmak amacıyla yapılan eylemlere karşı iç istihbarat yöntemlerine devlet hayatının her döneminde yoğun bir biçimde başvurulduğu görölmüyor. Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemine bakıldığında da kendinden önceki Türk devletlerinde olduğu gibi bu tür istihbarat faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Osmanlı Devletinde istihbarat bilgileri; 1- *Gönüllü casusluk*, 2- *Ulufeli (ücretli) casusluk*, 3- *Dil Alma yöntemi*, 4- *Tüccar ve Gezginlerden gelen haberler* olmak üzere başlıca dört unsura dayanmaktaydı.

1- Gönüllü Casusluk: Devletin, İstihbarat faaliyetlerinden biri olan Gönüllü casusluk uygulamasını özellikle kuruluş döneminde yoğun bir şekilde kullanıldığı görölmür. Gönüllü casuslar, devletin kuruluşu sırasında henüz devlet kurumlarının tam olarak oluşmadığı ve kurumsallaşmanın tamamlanmadığı dönemde, özellikle dış istihbarat alanında, beyliğin mensupları arasından yeni fethedilecek yerlerdeki düşmanlar hakkında bilgi toplamak ve bu bilgileri hızlı bir şekilde merkeze ulaştırmakta önemli işlevler yürütmekteydiler. Gönüllü olarak yapılan bu görev karşılığında şüphesiz hükümdar tarafından çeşitli hediyelerle ödüllendiriliyorlardı. Daha ilk olarak Orhan Beyin oğlu Şehzâde Süleyman, Rumeli'ye geçmek için alınan *dil'e*, verdiği bilgiler karşılığında, bol ihsanlarda bulunduğunu biliyoruz.²¹ Şüphesiz Osmanlı kaynaklarında casuslar ile ilgili bilgilerin bulunması istihbarat mantığı açısından uygun değildir. Bu bakımdan bu gibi durumlar kaynaklara fazlası ile yansımamıştır. Ancak yine de birkaç yerde bazı tımar ve terakkilerin casusluk sebebi ile verildiği kayıtlıdır. I. Süleyman dönemi Pasin Sancağı Kanunnamesinde bazı kimselere fethedilen yerleri şenlendirmek amacıyla tımar tevcihinde bulunulduğu ve bu tımarların

¹⁹ *Siyasetnâme*, s. 89

²⁰ *Siyasetnâme*, s. 100

²¹ Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1332, s. 47-48, Mehmet Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1298, s. 23.

casusluk şartı ile verildiği kayıtlıdır.²² 26 Rebiülahir 963/09 Mart 1556 tarihli bir buyruldu da vilayetinde habercilik ve gözcülük yaptığı, Beğe Bey tarafından bildirilen, Arnavut Arslan'ın tımarına terakki yapılması emrolunmaktadır.²³ Aynı şekilde Kemhis sancağı tımar mutasarrıfı Sinan bin Abdullah, Şah Maksud'un ordusu hakkında haber getirdiği için tımarına terakki yapılarak ödüllendirilmiştir.²⁴ Yine Şah Maksud'un ordusundan haber getiren Mehmet Çavuş bin Mehmet'e, Nemlioğlu Mehmet'in tımarı verilerek ödüllendirilmiş oluyordu.²⁵

Diğer taraftan kuruluşu 1376-77 yıllarına kadar inen ve Rumeli'de fethedilen bölgelerde gayrimüslim halktan oluşturulan *Voynuk Teşkilatı*'nın görevleri arasında casusluğun bulunduğu ve bunların görevleri karşılığında vergilerden bağışlandıkları H. 952/M.1545 tarihli *Kanun-ı Öşür ve Haraç ve Sair Rûsum ve Bâc-ı Reaya-ı Livâ-ı Pojega* Kanunnâmesinde açıkça belirtilir.²⁶ Kuruluş tarihi tam olarak bilinmeyen ama genelde XV. yüzyılda oluşturulduğu kabul edilen Martolos teşkilatı elemanları da casus olarak kullanılmıştı.²⁷ Bugün Voynukların ve Martolosların aslında bir casusluk teşkilatı olduğu yönünde fikirler vardır. Özellikle Martolosların, Osmanlı Devletine karşı istihbarat faaliyetlerini artıran Papalık ve Venediklilere karşılık Avrupa'da, özellikle İtalya ve Avusturya'da, görev yapan bir casusluk teşkilatı olduğu yönündeki görüş²⁸ kabul edilemez. Her iki teşkilatta Osmanlı'nın Rumeli'ye geçişi ile birlikte burada yeterli Türk nüfusunun bulunmamasından dolayı gerekli askeri gücü sağlamak amacıyla gayrimüslimlerden oluşturulan askeri birliklerdi. Bu askeri birlikler balkanlardaki sınır ve kale muhafızlığının yanında bölgenin inzibatından sorumlu idiler. Ancak gayrimüslim olmaları, birden fazla yabancı dil bilmeleri, diğer gayrimüslim topluluklar arasında rahatça hareket edebilmelerini ve coğrafyayı çok iyi tanımalarından dolayı sınır bölgelerinde haber toplama işlerini de üstlenmeleri gayet doğaldır. Bu özelliklerinden dolayı bu teşkilatların bir istihbarat teşkilatı gibi değerlendirilmesi tarihi bir yanlıdır. Ancak bunun böyle algılanması Aşıkpaşazâde'de geçen, II Murat'ın Doğan isimli casusunun aynı zamanda Martolos olması ve biraz öncede ifade edildiği gibi bazı Voynuk ve Martolosların casusluk faaliyetinde bulunmalarının genelleştirilmesinden kaynaklanıyor olmalıdır.

²² Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 5. Kitap, Kanunî Devri Kanunnâmeleri, II. Kısım, İstanbul 1990, s. 586

²³ BOA, MD. II, 315/35

²⁴ BOA, MD. I, 135/33, 15 Şevval 961/3 Eylül 1554 Pazartesi tarihli hüküm

²⁵ BOA, MD. I, 133/33, 15 Şevval 961/ 3 Eylül 1554 Pazartesi tarihli hüküm

²⁶ Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bukgarlar ve Voynuklar*, TTK yay. Ankara 1989, s. 4, 11,75 ve 96

²⁷ *Casusluk Tarihi*, c. I, s. 12vd., Erdal İter, "Osmanlılarda İstihbarat (XIV.-XIX. Yüzyıllar)", *Avrasya Dosyası*, cilt 8, sayı: 2, (2002), s. 234-235,

²⁸ Bu görüş için bkz. *Casusluk Tarihi*, c. I, s. 12vd.

2- Ulufeli (ücretli) Casusluk: Ulufeli (ücretli) casusluk yöntemi ise devlet tarafından kendilerine maaş ödenerek görev yapan resmi casuslardır. Bu uygulama özellikle XVI. Yüzyılda devlet sistematığının yerleştiği süreçte uygulanan bir yöntemdi. İlk defa ücretli casuslardan bahseden Osmanlı kaynağı Tarih-i Selanikî'dir. Bu kaynakta, H.973 Şaban/M.1565 Mart tarihinde ikinci vezir Pertev Paşa'nın, Göle kalesini fethettiğinde kale kafiri askerinin beş bin kişilik olduğunu ve Hırvat asıllı Karaçı'nın bu kaleye zahire, barut ve asker yardımında bulunduğunu ulufeli casus vasıtasıyla öğrendiği kayıtlıdır.²⁹ Anlaşıldığı gibi XVI. yüzyılda artık Osmanlı devleti maaş karşılığı casuslardan faydalanmakta ve istihbarat teşkilatının sistematığını ortaya koymaya başlamaktadır. Böylece Osmanlı istihbarat tarihinde bir dönüm gerçekleşmiş olmakta, devlet sadece gönüllülerden değil aynı zamanda mesleği ve görevi haber toplamak ve ulaştırmak olan ama henüz kurumsallaşmasını tamamlamamış bulunan bir teşkilatlanmanın adımlarını atmış bulunmaktadır.

3- Dil Alma Yöntemi: Dil alma yöntemi, daha önceki dönem ve devletlerde de uygulanan, düşman hakkında bilgi almak açısından yapılan akınlarda düşman tarafından alınan esirler ve bunlardan elde edilen bilgilere verilen addır. Osmanlı Arşivindeki Mühimme Defterlerinde bu konuda pek çok kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre, Osmanlı akıncıları için, savaşlarda dil almak ekonomik ve hiyerarşik açıdan önemli bir fırsattı. Nitekim, getirdiği dil yararlı olduğu için Kürt Mahmut'un zeametine terakki verilmesi için Van Beylerbeyine gönderilen emir,³⁰ Seferde Turhan Bey'e dil almakta yardım eden İskender'in zeametine yapılan terakki,³¹ Kemhis kalesi savaşında dil almakta faydası dokunan Oltı Alay Beyi Hüseyin'in zeametinin artırılması için gönderilen hüküm,³² Hısnıkeyf sancağı beyi Ferhad Bey'in seferde dil almakta gösterdiği faydadan dolayı tımarının artırılması için Diyarbekir Beylerbeyine gönderilen emir,³³ Alvonya sancağı Tımar mutasarrıfı Dora oğlu Divane Kasım'ın Elbasan Beyi Tarhan Bey ile dil almakta birlikte olduğundan dolayı tımarının artırılması için Rumeli Beylerbeyine gönderilen hüküm,³⁴ Kütahya'nın Lazkiye nahiyesi tımar mutasarrıflarından Paşa oğlu Mustafa'nın Kocaeli Beyi Ferruh Bey ile dil almak hizmetinde bulunmasından dolayı tımarına yapılan terakkiler,³⁵ örnek olarak verilebilir. Ayrıca hiç tımarı olmayan fakat dil almakta yarar olan kişilere de tımar verildiği olmuştur. Mirza Ali ile dil almak hizmetinde bulunduğu için Ali bin Pir Kulu'ya tımar tevcihi yapılması

²⁹ Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî*, (971-1003/ 1563-1595), (haz. Mehmet İpşirli), c. I, Ankara 1999, s. 13

³⁰ BOA, MD. I, 42/13 17 Ramazan 961/16 Ağustos 1554 Perşembe tarihli hüküm

³¹ BOA, MD. I, 166/38, 24 Şevval 961/ 22 Eylül 1554 Cumartesi tarihli hüküm

³² BOA, MD. I, 247/50, 26 Şevval 961/ 24 Eylül 1554 Pazartesi tarihli hüküm

³³ BOA, MD. I, 700/127, 19 Zilkade 961/16 Ekim 1554 Salı tarihli hüküm

³⁴ BOA, MD. I, 1056/184 19 Zilhicce 961/15 Kasım 1554 Perşembe tarihli hüküm, Bu terakki şahsın kendisinin başvurusu üzerine verilmiştir.

³⁵ BOA, MD. I, 996/174, 15 Zilhicce 961/ 11 Kasım 1554 Pazar tarihli hüküm

için Erzurum Beylerbeyine emir gönderilmişti.³⁶ Dil almak görevinde başarılı olanların çocuklarına da tımar tevcihi yapıldığı görülür. Kocaeli Beyi Ferruh Bey ile dil alan Yusuf'un tımarı oğlu Ali'ye tevcih için Anadolu Beylerbeyine hüküm gönderilmişti.³⁷ Ayrıca dil almakta iken yaralanarak hayatını kaybeden Latif'den boşalan tımarın da oğlu Kasım'a verilmesi için Zulkadiye Beylerbeyine gönderilen hükümden öğreniyoruz.³⁸ Bu bilgilerden anlaşıldığına göre dil almak bir devlet görevi sayılmış bunun karşılığında hem ekonomik açıdan hem de itibar bakımından saygınlık kazanılmış olunmaktaydı. Hatta Koçi Bey XVII. yüzyılda kaleme aldığı eserinde Osmanlı Klasik Döneminde bu işe verilen öneme atıfta bulunarak "*Ve erbâb-ı tımardan yararlığı zâhir olmayana ve sefer-i hûmayunda baş ve dil getirmeyene terakki olunmazdı*" hükmünü vermektedir.³⁹

Dil almak için görevlendirilenlerin sayıları bakımından Arşiv kayıtlarındaki bilgiler farklılık göstermektedir. 10 Ramazan 961/9 Ağustos 1554 Perşembe tarihli iki ayrı hükümden 13 ve 43 kişi,⁴⁰ 19 Ramazan 961/17 Ağustos 1554 Perşembe tarihli iki ayrı hükümden 211 ve 52 kişi,⁴¹ 25 Şevval 961/23 Eylül 1554 Pazar tarihli bir hükümden de 26 kişinin⁴² dil almakta yararlılık gösterdikleri için ödüllendirilmiş oldukları kayıtlıdır. Ancak Macaristan sınırında dil almakla görevlendirilenlerin 10 yada 12 kişilik guruplardan oluşan birlikler olduğu Macar kaynaklarında kayıtlıdır.⁴³

Osmanlılardan haber almak üzere gelen ve dil almak isteyen yabancılarda vardı ki, bunlara engel olanlarda ayrıca tımar ve terakkilerle ödüllendiriliyorlardı. Tata ve Yanık kalelerinden dil almak amacıyla gelen düşman ile savaşı ve dil alınmasına engel Budun Beylerbeyi Buygun Paşa bu savaşta kendisi ile birlikte hareket eden kişilerin isimlerini, deftere yazarak Divan'a göndermiş, bunun üzerine bu kişilere tımarlar tevcih edilerek ve terakkiler verilerek ödüllendirildiği bildirilmişti.⁴⁴

4- Tüccar ve Gezgınler: Klasik Dönem Osmanlı tarihine bakıldığında gerek Osmanlı vatandaşı gerekse yabancı ülkenin vatandaşları olup da Osmanlı lehine casusluk yapanlarda vardı. Bu tüccar ve gezgınlerin hemen her ülkeye gitmelerinde bir sakınca bulunmuyor istenilen ülkelerde sahip oldukları statükoları gereği her yere gidebiliyorlar ve gerekli bilgileri alabiliyorlardı. Bu

³⁶ BOA, MD. I, 123/31, 8 Şevval 961/6 Eylül 1554 Perşembe tarihli hüküm

³⁷ BOA, MD. I, 610/111 17 Zilkade 961/14 Ekim 1554 Pazar tarihli hüküm

³⁸ BOA, MD. I, 13/5, 5 Ramazan 961/4 Ağustos 1554 Cumartesi tarihli hüküm

³⁹ *Koçi Bey Risalesi*, (haz. Yılmaz Kurt) Akçağ yay. Ankara 1998, s. 24, metin s. 16

⁴⁰ BOA, MD. I, 19/5, ve 20/6 numaralı hükümler

⁴¹ BOA, MD. I, 58/17-20 ve 59/21 numaralı hükümler

⁴² BOA, MD. I, 243/49 numaralı hüküm

⁴³ S. Takats, *Macaristan Türk Aleminde Çizgiler*, (çev. Sadrettin Karatay), MEB yay. İstanbul 1970, s. 296

⁴⁴ BOA, MD. II, 576/64, 11 Cemaziyelahir 963/14 Mayıs 1554 Perşembe tarihli hüküm

durumlarından dolayı sahip oldukları bu bilgiler hemen hemen bütün devlet adamlarını cezbediyor, devlet adamları bu bilgileri öğrenebilmek amacıyla her yolu deniyorlardı.

Osmanlı Devletinin dış istihbarat alanında daha ilk dönemden itibaren yoğun bir bilgi akışı sağlanmasını hedeflemişti. Rumeli'ye geçiş ve Balkanlarda ilerleyiş sırasında düşman ile ilgili istihbarat faaliyetleri çok önem kazandı. Bu açıdan Osmanlı hemen her fırsatta dış istihbarat elde etmek için her türlü yolu denedi. Bu amaçla serhattaki beylerine özel emirler göndererek bu konuda özel çaba harcamalarını emrediyordu. Tarih-i Selanikî'de bu bilgi açık bir şekilde yer almaktadır. “*Her cânibi sedd idüp Memâlik-i Mahruse-i Osmanîyi a'dâ-i din ü devletten hıfz u hırasette dakika fevt itmeyüb ale't-teâli Âsûtâne-i sâadet tarafında ahbârdan hâli olmayasuz*” diyerek uyarılmış hatta bunun ne kadar uygulandığını kontrol etmek için casuslar bile görevlendirilmişti. Hatta Hüsrev Paşa özellikle bu iş ile görevlendirilmişti.⁴⁵ Nitekim Osmanlı'nın sınır bölgelerinde, özellikle Eflak ve Erdel bölgesindeki hareketlerin hemen tamamı casuslar vasıtasıyla öğrenilen bilgiler doğrultusunda yönetiliyor ve gerekli tedbirler alınıyordu.⁴⁶ XVII. yüzyıl'da, Hazerfen Hüseyin Efendi kaleme aldığı eserinde bu durumu hükümdarın kanunları arasında göstererek “*muttasıl serhadler ahvâli tecessüs olunup, yoklamak ve doğru casuslar kullanup, düşmanın fikrinden aghah olmaktadır*” demektedir.⁴⁷ Osmanlı Devleti ile ilgili kaynaklardan olan Hırzû'l-Mülük'de ise hükümdarın tayin ettiği beylerini huzuruna çağırıp haksızlık yapmamasını, adaletli olmasını aksi taktirde casuslarından kendisine haber gelebileceğini tehditvari bir şekilde uyardığı kayıtlıdır.⁴⁸ Bu amaç doğrultusunda hareket etmek zorunda olan Osmanlı beyleri ve beylerbeylerinden ikisinin bu konu ile ilgili iki mektubu Topkapı Sarayı arşivinde mevcuttur. Budin Beylerbeyi elde edilen *dil*'in verdiği haberleri merkeze ulaştırmıştı.⁴⁹ Diğer mektup ise Soltu (Szolnoki) Sanaçığı Beyi Hasan Beyin gönderdiği mektuptur. Bu mektupta da Hasan Beyin casusunun getirdiği haberler İstanbul'a gönderilmiştir.⁵⁰

Elde edilen bilgilerin merkeze ulaştırılması için de Osmanlı ulaşım sisteminden faydalanılmaktaydı. Osmanlı ulaşım sistemi, düşmanın durumunu öğrenmek için ele geçirilen *dil*'den elde edilen bilgileri ulaştıran ulaklar için her

⁴⁵ *Tarih-i Selanikî*, c. I, s. 116

⁴⁶ *Tarih-i Selanikî*, c. I, s. 453 ve 496

⁴⁷ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l- Beyân Fi Kavânin-i Âli Osman*, (haz. Sevim İlgiş), TTK yay. Ankara 1988, s. 185

⁴⁸ *Hırzû'l-Mülük*, (yay. Yaşar Yücel), *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, TTK yay. Ankara 1988, s. 188

⁴⁹ T.SMA E 1142. (Bu belgenin tamamı Y. Halaçoğlu tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme, Menziller*, PTT Genel Müdürlüğü yay., Ankara 2002, s. 204)

⁵⁰ T.SMA E 4893. (Bu belgenin tamamı Y. Halaçoğlu tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 42)

zaman beygirlerinin ücretsiz olarak kullanılmasına fırsat vermektedir. Sadece dillerden elde edilen bilgileri değil diğer casusların getirdiği bilgilerin ulaşmasında da Osmanlı ulaşım sisteminden yararlanılıyordu.⁵¹

c. Osmanlı Devletinde İstihbarat Faaliyetleri: Yukarıda çizilen genel çerçeve içerisinde Osmanlı devletinde casusların kullanılması ile ilgili olaylara bakılacak olunursa, casusların ilk defa Osman Bey zamanında kullanıldığına kaynaklarda kayıtlı olduğu görülür. Osman Bey Bilecik'in fethini bu tür bir yol ile gerçekleştirmişti. Bilecik tekfurunun düğününü kale dışında yapmasını isteyen Osman Bey, tekfurun bu isteği kabul etmesi ile, mallarını emanete bırakmak bahanesiyle adamlarını keçelere sararak kaleye sokmuş ve Bilecik kalesini fethetmişti.⁵² Osman Beyin İnegöl'ü ateşe vermek için hareket ettiğinde, düşman içerisindeki Araton adlı casusu düşmanın Ermeni Beli denilen yerde pusu kurduğunu haber vermiş bunun üzerine Osman Bey bunun üzerine pusuya karşı tedbirli hareket etmişti.⁵³ Osman Bey, İznik'i fethetmek için yaptığı akınlar sırasında da casuslar kullanmış ve yöre halkı bu durumu İstanbul tekfuruna haber vermişti. Bunun üzerine Tekfur gemilerle Yalak Ovasına çıkmak üzere asker gönderdi. Ancak Tekfurun bu hareketi Osman Beyin casusu tarafından haber alınıp Osman Beye bildirilince düşmanın çıkacağı noktada gerekli tedbirler alınarak pusu kuruldu. Yapılan savaşta kafirlerin ya öldüler yada İstanbul'a geri döndüler.⁵⁴

Orhan Bey de babası Osman Bey gibi casuslar kullanmaktan geri kalmazdı. İbn Kemal, Orhan Beyin bu konuda çok hassas davrandığını, düşmanlarının arasında devamlı bir casusunun bulunduğunu, dolayısıyla düşmanın yaptığı her hareketten haberinin olduğunu, savaş yapmak istediklerinde bu haber önceden Orhan Beye ulaştığı için düşman henüz harekete geçmeden Orhan Beyin üzerlerine yürüdüğünü uzun uzun anlatmaktadır.⁵⁵ Orhan Beyin İznik'i fethetmek için harekete geçtiğinde tıpkı babası Osman Bey zamanında olduğu gibi İstanbul tekfuru Yalak Ovasına çıkmak ve İznik'i korumak üzere asker gönderdi. Bu haberi casusu vasıtasıyla öğrenen Orhan Bey Şehzâde Süleyman paşayı askerinin başına serdar tayin ederek düşman üzerine gönderildi. Ayrıca

⁵¹ Y. Halaçoğlu a.g.e., s. 45

⁵² *Aşıkpaşazâde*, s. 15vd., Mehmet Neşri, *Tarih-i Cihannûma*, (haz. Mehmet Altay Köymen -Faik Reşit Unat), TTK yay, Ankara, Ankara 1995, c. I, s. 107. İbn Kemal, *Tevârih-i Al-i Osman*, (yay. Şerafettin Turan), I. Defter, ATTK yay. Ankara 1970, s. 84. Ancak Gibbons, bunu doğu ve batı uygarlıklarının XVII. Yüzyıl kaynaklarına yansıyan çok eski ve yaygın bir masal olduğunu kabul eder. Bkz. Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 21. Yüzyıl yay. (İng'den çev. Bülent Arı), Ankara 1998, s. 290-291

⁵³ *Aşıkpaşazâde*, s. 5

⁵⁴ *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, (haz. Necdet Öztürk) Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. Yay., İstanbul 2000, s. 13

⁵⁵ İbn Kemal, *Tevârih-i Al-i Osman*, (yay. Şerafettin Turan), II. Defter, ATTK yay. Ankara 1991, s. 144

Orhan Bey birkaç casusunu düşmanın Yalak Ovasına gelip ne yaptığını öğrenmek görevlendirdi.⁵⁶

Osmanlı'nın Rumeli'ye geçmesi sırasında da yine casusun kullanıldığı kaynaklarda ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu anlatılara göre, Karasi (Balıkesir) sancağına atanan⁵⁷ Şehzâde Süleyman, Rumeli'ye geçme fikrini komutanlardan Ece Bey ve Gazi Fazıl Beylere açtığında iki bey bir gece sal ile karşı tarafa geçerek bağlar arasında bir kafiri yakalayarak geri döndüler. Elde edilen kafiri Şehzâde Süleyman'ın huzuruna çıkardılar. Şehzâde Süleyman bu kafire bir kaftan, şapka ve ayakkabı ile çeşitli hediyeler ile donattı. Ve ona “*sizin hisarınızda yer var mıdır ki kafirler duymadan içeri girelim bizi kimse görmesin*” bunun üzerine kafir “*ben sizi şöyle iletirim ki kimse görmeden sizi hisara koyayım*” dedi. Birkaç Sal'a binen Şehzâde Süleyman ile yetmiş seksen askeri Rumeli'ye geçti. Çimpi kalesini bu kafirin verdiği bilgiler doğrultusunda kalenin arka tarafında bulunan dökecek yerinden kimse duymadan girdiler. Böylece kale fethedilerek Osmanlı'nın Rumeli'ye geçişinin ilk adımı atılmış oldu.⁵⁸ Bu anlatılardan anlaşıldığına göre Şehzâde Süleyman, dil almak yöntemi ile elde ettiği kafiri çeşitli hediyelerle ödüllendirmiş ve öğrendiği bilgiler vasıtasıyla Çimpi kalesini ele geçirmişti.

I. Murat'ın zamanında da casuslardan faydalandığı kaynaklarda sabittir. Balkanlarda yapılan fetihlerin hemen hepsinde kullanılan casuslar sayesinde haberler alınıyor ve bu haberler doğrultusunda hareket edilerek fetihler gerçekleştiriliyordu. Edirne'nin alınışı sırasında Hacı İlbey casusuna Dimetoka kalesini gözetlemesini ve orada olup biteni haber vermesini istemiş, Dimetoka tekfurunun kaleden çıktığını gören casus bu haberi hemen Hacı İlbeyi'ne getirerek Dimetoka kalesinin alınmasına yardımcı olmuştur.⁵⁹

Osmanlı Devleti içerisinde de diğer devletlerin casusları bulunuyordu ki bunlarda Osmanlı'nın ne yaptığını haber alarak bu haberi hemen kendi tarafında ulaştırmakla görevliydi. I. Bayezit'in Gelibolu'dan Edirne'ye geçerek oradan da Macaristan üzerine sefer yapacağını öğrenen bir Bizans casusu, Osmanlılar tarafından yakalanmış ve Hükümdar Bayezit'in huzuruna çıkarılmıştı. Casusun elinde bulunan kağıtta Osmanlıların Macaristan'a sefer düzenleyeceği ve tedbirli olmaları gerektiği yazılıydı. Casusun söylediğine göre daha önce de bu tür haberleri öğrenip Macaristan'a bildirilmişti.⁶⁰ Buradan da anlaşıldığına göre

⁵⁶ *Solakzâde Tarihi*, s. 20

⁵⁷ Şehzâdelerin sancaklara tayini hakkında bkz. Haldun Eroğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehzâdelik Kurumu (Klasik Dönem)*, Ankara 2002, s. 120-152 (Basılmamış Doktora Tezi)

⁵⁸ *Aşıkpaşazâde*, s. 47-48, *İbn Kemal*, II. Defter, s. 115-116, *Solakzâde tarihi*, s. 23vd.

⁵⁹ *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 27, Hadîfî, *Tevârih-i Al-i Osman*, (1299-1523), (haz. Necdet Öztürk) Marmara Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yay. İstanbul 1991, s. 86

⁶⁰ *Aşıkpaşazâde*, s. 65, *Neşri*, c. I, s. 325

sadece Osmanlı tarafından casuslar kullanılmıyor Osmanlı Devleti sınırları içerisinde de yabancı devletlerin casusları bulunuyordu.

I. Mehmet döneminde de Bursa'ya saldırı düzenleyen Karamanoğlu'nun durumunu öğrenmek üzere Bursa Beyi Hacı İvaz Bey Karamanoğlu askerinin içine casusunu sokmuş ve casustan gelen haberler sonucunda Karamanoğlu ordusuna saldırarak onları yenmişti.⁶¹

Osmanlı hükümdarlarından II. Murat da istihbarat işine önem vermiş ve yapacağı bütün seferlerde casuslardan yararlanarak onların getirdikleri bilgiler doğrultusunda hareket etmişti. Hükümdar Murat, Karamanoğlu hakkında bilgi toplamak ve neler yaptıklarını haber almak üzere bir bölük casusu görevlendirmişti. Görevlendirilen casuslar Karamanoğullarından birkaç dil almak üzere harekete geçtiler. Yolda bir gurup Karamanoğlu askeri ile karşılaşan Osmanlı casus bölüğü bu askerlerden kimini öldürdü kimi kaçtı. Bu arada birkaç dil alındı ve doğru II. Murat'ın huzuruna çıkarıldılar. II. Murat getirilen bu dillerden Karamanoğlu hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olurken, Osmanlı casus bölüğüne de bol bol ihsanlarda bulundu.⁶² Osmanlı beyleri de casuslar kullanarak haber sahibi oluyorlardı. II. Murat tarafından Sırp despotu Yanko üzerine sefer düzenlemek üzerine Turahan Bey ve diğer Rumeli beylerini görevlendirilmişlerdi. Bunun üzerine Turahan Bey, Yanko üzerine hareket etti. Fakat görevlendirdiği casustan gelen haberlere göre düşman askerinin sayısının çok olduğunu öğrendi ve geri döndü.⁶³ Yine II. Murat, Kosova Savaşı öncesinde düşman kuvvetleri hakkında bilgiyi yine casusları vasıtasıyla öğrenmişti. II. Murat, Arnavutluk'taki Akçahisar'ı fethettikten sonra Macar ordusunun üzerine geldiğini öğrenmiş, bunun üzerine bu orduda bulunan beylerin kimler olduğunu öğrenmekle Martalos olan Doğan adlı bir casusunu görevlendirmişti. Casus yaptığı araştırmalar sonucunda bu beylerin Leh, Çek ve Löh beyinin oğlu beyler olduğunu öğrendi ve bu haberi II. Murat'a ilettiler.⁶⁴ Bu haberler arasında düşmanın, Rumeli'nin kendilerine ait olduğunu, II. Murat'ı Kosova'ya davet ettiklerini söyledikleri vardı.⁶⁵ Görüldüğü gibi, Osmanlı hükümdarını II. Murat, Kosova Savaşına casus vasıtasıyla davet ediliyordu.

II. Murat döneminde de Osmanlılar hakkında bilgi toplamakla görevli yabancı casuslar vardı. İstanbul tekfuru, II. Murat'ın neler yaptığını öğrenebilmek için dört bir tarafa mektuplar yazıp, casuslar gönderiyordu.⁶⁶

⁶¹ *Solakzâde*, s. 125

⁶² *Gazavât-ı Sultan Murâd b. Mehemed Hân İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerine Anonim Gazavatnâme* (yay. Halil İnalıcık-Mevlud Oğuz), TTK yay. Ankara 1989, s. 5

⁶³ *Gazavatnâme*, s. 8-9

⁶⁴ *Aşıkpaşazâde*, s. 134vd., *Casusluk Tarihi*, c. I, s. 12

⁶⁵ *Hadidî*, s. 215

⁶⁶ *Gazavatnâme*, s. 4

Diğer taraftan Eflak'a geçip orada düşmanın olup olmadığını teftiş ederken beylerini civar bölgelere göndererek araştırma yapmalarını isteyen II. Murat'ın beylerinden Evrenos Beyin yanında bulunan Yanko adlı casus firar ederek Engürüs kralının yanına gitti. Türkler hakkında çok bilgiye sahip olan casus gittiği yerde Beylerbeyi oldu bunun üzerine Mirend Bey düşman üzerine sefer düzenledi istedi fakat yenilerek hayatını kaybetti.⁶⁷ Türk casusunun Engürüs kralı nezdinde itibar kazanmasının sebebi Türkler hakkında sahip olduğu bilgiler ve bu bilgileri krala vermiş olma olasılığıdır.

Osmanlı Devletinde istihbarat faaliyetleri, II. Mehmet döneminde çok yoğunluk kazanmıştı. Bir beylikten geniş coğrafyalar ve topluluklar üzerinde hüküm süren bir imparatorluğa geçiş süreci II. Mehmet ile birlikte tamamlandı. II. Mehmet'in, İstanbul'u ele geçirmesiyle birlikte dünyanın her yerinden gelen gayrimüslim unsurlarla dolan İstanbul, Osmanlı'nın başkenti oldu. Böylece hemen her türlü ekonomik faaliyetleri elinde bulunduran gayrimüslim unsur Osmanlı istihbarat teşkilatının da en önemli elemanları durumuna gelmiş oldular. XV yüzyılın ortalarından itibaren *Zimmiler* gerek hayat tarzlarının ortak olması gerekse bir veya daha fazla yabancı dil bilmeleri ve yabancı bir millet arasında tanınmadan daha iyi yaşayabilmeleri sebebiyle, Osmanlı'nın istihbarat faaliyetlerinin, özellikle dış istihbarat alanında, baş aktörleri oldular.⁶⁸ Bunların yanı sıra, II. Mehmet'in özellikle davet ettiği İtalyan sanatkarlardan zaman zaman ülkeleri hakkında bilgiler aldığı bilinmektedir. Mateo di Pasti, II. Mehmet'e bir mektup getirmek üzere yola çıktığında yakalanarak casuslukla suçlanmıştı. Ayrıca İstanbul'a yerleşen tüccarlar da II. Mehmet'in yeterince bilgi alabildiği kişilerdendi. Bu bakımdan II. Mehmet'in İtalya devletinin en üst derecelerine kadar nüfuz edebilmekte ve haberler alabilmekteydi.⁶⁹

XV yüzyılda devletlerarası ilişkilerde kendini iyiden iyiye hissettiren istihbarat faaliyetleri Osmanlı-Bizans mücadelesinde de kendini gösterdi. Özellikle Bizans'tan Osmanlıya, Osmanlı'dan Bizans'a kaçan bir takım soylu kişilerin karşılıklı casusluk yaptıkları bilinmektedir. Ayrıca XV yüzyılın en önemli deniz gücünü oluşturan Venedikli denizcilerin de Osmanlı aleyhine Bizans'a casusluk yaptıkları kabul edilmektedir. Ayrıca İstanbul'un alınması sırasında kendisinin daha sonra tahta çıkacağını sanan Bizans prensinin Osmanlıya casusluk yaptığı bilinirken, İstanbul'un alınmasını geciktirmek için vezir Çandarlı Halil Paşa'ya rüşvet olarak balık içerisinde altın veren Bizanslı bir casustan da bahsedilmektedir.⁷⁰ Yine II. Mehmet döneminde Germe kalesini

⁶⁷ Yusuf bin Abdullah, *Bizans Söylenceleriyle Osmanlı Tarihi, Tevârih-i Al-i Osman*, (haz. Eftal Sevinçli), İzmir 1997, s. 127

⁶⁸ Yavuz, Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Kuruluştan Tanzimata kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukukî Durumları*, Ankara 2001, s. 203, BOA. TD. 154, s. 165, BOA Hattı Hümayun Fihristi, Def. No. 1, s. 107

⁶⁹ E. İltar, *a.g.m.*, s. 234

⁷⁰ *Casusluk Tarihi*, c. I, s. 10

almak için görevlendirilen Mahmut Paşa'nın geleceğini casusları vasıtasıyla haber alan kale sakinleri kaleden kaçımlardı. Fakat Mahmut Paşa kaleyi kuşattıktan sonra kaçmak için gemilere binen kafirleri yakalayarak öldürttü.⁷¹ Diğer taraftan Kefe kalesinin fethi sırasında da II. Mehmet'in kale ile ilgili bilgileri görevlendirdiği casusu vasıtasıyla öğrendiği kaynaklarda kayıtlıdır.⁷² Hazerfan Hüseyin Efendi XVII. yüzyılda kaleme aldığı eserinde II. Mehmet'in ve Mahmut Paşa'nın bu konuda çok dikkatli olduklarını hem Hükümdarın hem de Paşa'nın özel casusları olduğunu dikkatle vurgu yapar. Hatta o kadar ki Hükümdarın özel casusundan öğrendiği bir bilgi olursa ve Veziriazam bu bilgiyi Hükümdardan duyarsa bu durumun Veziriazam için büyük bir suç olarak algılandığını, eserini kaleme aldığı dönem için (H. 1086/ M. 1675) de bunun böyle olması gerektiğini önemle belirtir.⁷³

Osmanlı tarihinde istihbarat örgütlerinin çok yoğun olarak faaliyet gösterdiği dönemlerden birisi de II. Bayezit'in tahta çıkmasından sonraki süreçtir. Hükümdarlığı elde eden ağabeyine karşı sonuçsuz kalacak bir saltanat mücadelesine girişen Şehzâde Cem'in İtalya'da Papanın eline düşüşü Roma-Osmanlı-Venedik arasında istihbarat örgütlerinin hareketlerini yoğunlaştırdı.¹ O dönemde Osmanlı'nın Avrupa'da önemli bir güç haline gelmesi sonucu Osmanlı karşıtı iki tür istihbarat faaliyeti ortaya çıktı. Bunlardan ilki Papalık eliyle yürütölen ve Osmanlıya karşı bütün Avrupalı devletleri birleşmeye çağırarak Haçlı zihniyeti ve bunun sonucunda casuslar vasıtasıyla Hıristiyanlığı korumak için kiliseleri harekete geçime çabasıdır ki bu amaçla İstanbul'daki kiliseleri bile kışkırtıyorlardı. İkincisi ise Avrupalı devletlerin yöneticisi durumundaki kralların ayrı ayrı yürüttükleri istihbarat faaliyetleridir. Osmanlı'nın Avrupa devletlerini ele geçireceği ve kendi krallıklarının ortadan kalkması korkusu amacından hareketle Osmanlı ortak düşman kabul edilmiş ve Osmanlıya karşı bir birlik oluşturulması çabası ile bu tür bir istihbarat örgütü kurulmuştu.⁷⁴ İşte tam da bu sıralarda Osmanlı şehzâdesi Cem, ağabeyi II. Bayezit'e karşı tahta geçme uğruna isyana girişmiş ve kaybedince İtalya'ya gitmek zorunda kalarak Hıristiyan batı dünyasının arayıp bulamadığı fırsatı ellerine vermiş oldu. Batılı casuslar, yıllarca Şehzâde Cem'in bir gün İstanbul'a gelerek tahta geçeceği söylentilerini yayarak II. Bayezit'i rahatsız etmişlerdi. Ancak Buna karşı Osmanlı hükümdarı boş durmamış Şehzâde Cem'in Avrupa'ya gittiği andan itibaren her hareketinden haberdar olmak için casuslar görevlendirmişti. Bu çabalar sonucu İtalya'ya gönderilen Osmanlı casusunun bir mektubu bugün Osmanlı arşivindedir. Şehzâde Cem'in durumunu araştırmak için görevlendirilen Osmanlı casusu İstanbul'a gönderdiği takirinde, Şehzâde Cem'in Fransa'dan Roma'ya gittiğini ve Roma'ya bir günlük mesafedeki Çutya ve Gavatlı'da Şehzâde Cem'i Papanın oğlu ve Roma halkının karşıladığını,

⁷¹ Neşri, c. II, s. 735, *Hadidi*, s. 248

⁷² *Hadidi*, s. 299

⁷³ *Telhisü'l-Beyân*, s. 179

⁷⁴ *Casusluk Tarihi*, c. I, s. 11

Papanın sarayına giden Cem'e muhafızların eşlik ettiğini hatta on iki bin filori tahsis edildiğini bildiriyor.⁷⁵

II. Bayezit döneminde istihbarat faaliyetleri ile ilgili olarak değinilmesi gereken diğer bir noktada özellikle oğulları arasındaki veliaht tayin edilme ve tahta geçme mücadeleleri sırasında iç istihbarat açısından, ortaya konulan faaliyetlerdir. II. Bayezit'in, büyük oğlu ve Amaysa sancakbeyi Şehzâde Ahmet'i veliaht tayin etmesi ve sonrasında Trabzon sancakbeyi Şehzâde Selim'in buna itiraz ederek Rumeli'ye geçmesini takip eden olaylar zincirinde, gerek şehzâdelerin birbirlerinin hareketlerini, gerekse II. Bayezit'in Rumeli'deki hareketlerini öğrenme çabasında olan II. Bayezit'in iç istihbarat faaliyetlerine büyük önem verdiği görülür. II. Bayezit'in Şehzâde Selim'den haber getirmek için görevlendirdiği casuslardan gelen arzlar bugün arşiv belgeleri arasındadır. Belgelerden anlaşıldığına göre II. Bayezit oğlu Şehzâde Selim'in her adımını takip etmek amacıyla casuslar kullanmıştı. Şehzâde Selim'in Trabzon'dan hareketinden itibaren takip edildiği anlaşılmaktadır. Semendire Beyi Yahya Paşa'nın, Divan'a gönderdiği arzda Şehzâde Selim ile ilgili haber almak üzere Yusuf adlı bir casusun Kili'ye gönderildiğini ve gelen haberlere göre Şehzâdenin yüz gemi ile Akkirman'a geldiğini ve burada Kırım Hanı Giray Han'ın gönderdiği bin kadar kazak askeri ile birleştiği bildirilmektedir.⁷⁶ Daha sonraki bir belgede de Şehzâdenin Tuna kenarında ada denilen yere geldiği ve yanında beş bin adamının bulunduğu akıncılardan da her gün kendisine iltihak edenlerin olduğu, bunların maksatlarının akın olmadığını söylemelerine rağmen asıl amaçlarının akın yapmak olduğunu bildirilmektedir.⁷⁷ Daha sonra Divan'a, Mahmut adlı casustan gelen 1511 tarihli bir diğer belgede ise Şehzâde Selim'in İğne Adadan Kırım'a kaçmak üzere gemiye bindiği haberi ulaşmaktadır.⁷⁸

II. Bayezit'in, sancaklara gönderdiği oğullarından da dış istihbarat açısından çevre devletlerle ilgili haberler gelmekteydi. Amasya'da sancakbeyi olan Şehzâde Ahmet'in lalasının divan'a gönderdiği bir arzda bu durum ortaya çıkmaktadır. Bu arzda, Kemah Beyi İskender Bey'in İran Şahının ahvalini tecessüs ederek bilgi edinmek üzere Bitlis'ten Tebriz'e gönderilen casusun döndüğünü ve adı geçen casusun, getirdiği haberleri ulaştırmak üzere, İstanbul'a gönderildiği yazılıdır.⁷⁹ II. Bayezit tarafından bir bölgeyi yönetmek için görevlendirilen beylerinde iç ve dış istihbarat faaliyetlerinde bulunuyorlardı. II. Bayezit tarafından kendisine Bosna sancağı ihsan edilen Yakup Bey, Derencil Bey adlı bir Bosnalının kendisine karşı harekete

⁷⁵ TSMA E. 5454

⁷⁶ TSMA E. 6306

⁷⁷ TSMA E 5994

⁷⁸ TSMA E 3703/1

⁷⁹ TSMA 5440

gececeğini etraftan haber getirmek üzere görevlendirdiği casusu sayesinde öğrenmiş ve kendisi daha önce hareket ederek Derencil Bey yakalanmıştı.⁸⁰

Osmanlı tarihinde bir ilki gerçekleştirerek babası hayatta iken ve ona karşı savaşarak tahtı ele geçiren I. Selim tahta çıkar çıkmaz, yeniçerilerinde iznine başvurarak, kardeşi şehzâde Ahmet'e casusluk yapan bir yeniçeriyi astırırken bir ulufecinin de başını vurdurdu.⁸¹ I. Selim, kendisine karşı isyanı sürdüren şehzâde Ahmet'i ortadan kaldırmak için Bursa'ya geldiği zaman şehzâde Ahmet'den haber almak üzere gönderdiği Tur Ali adlı casusundan gelen haberlere göre halkın kendisinin tarafında olduğunu öğrenmişti.⁸² Dış istihbarat açısından da, I. Selim döneminde Sicilyalı Mehmet Ağa, Fransa'da, Titus Moldariensis Clericus adı ile 40 yıla yakın bir süre Osmanlı adına casusluk yapmıştı.⁸³

XVI. Yüzyıla gelindiğinde Akdeniz'deki denizlerde üstünlük Venediklilerden, Cenovalılara geçmişti. Ayrıca XV. Yüzyılın en önemli istihbarat ağına sahip olan Venedikliler XVI. Yüzyılda bu özelliğini de Cenovalılara kaptırmışlardı. XVI. Yüzyılın Doğu Akdeniz'de en önemli istihbarat ağı Cenova'nın idi.⁸⁴

Osmanlı Devletinde de bu yüzyılda istihbarat ağı yadsınamaz düzeyde iyiydi. Özellikle iç istihbarat açısından Osmanlı Devleti merkez dışındaki olup biteni anında haber alabiliyordu. II. Bayezit'in son dönemlerinde olduğu gibi I. Süleyman'ın son yıllarında da oğulları arasında baş gösteren mücadelelerde casuslara önemli görevler düşüyordu. Hükümdar oğulları hakkında ve şehzâdeelerde kendi aralarında olup bitenleri istihbarat yöntemi ile öğreniyorlardı.⁸⁵ I. Süleyman kendisine karşı isyan eden oğlu şehzâde Bayezit'in durumunu öğrenmek için gönderdiği casusundan askerlere ulufelerinin ödenememesi yüzünden huzursuzluk çıktığını öğrenmişti.⁸⁶ Aynı şekilde şehzâde Bayezit'te babasından haber alabilmek üzere İzmit'e kadar casus göndermişti.⁸⁷ Ancak şehzâde Bayezit, babası I. Süleyman ve kardeşi şehzâde Selim'e karşı başlattığı mücadeleyi kaybedince İran şahı'na sığınmıştı. şehzâdenin buradaki faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmak için, Erciş Beyi Hacı Hüsrev Paşa, İran'a gönderdiği casustan şehzâdenin şûrun denilen yerde konaklamakta olduğunu, yanında 3700 kişilik bir kuvvet bulunduğunu ve İran

⁸⁰ *Hadidi*, s. 334-335

⁸¹ *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 143

⁸² TSM 7062 1512

⁸³ E. İter, a.g.m., s. 239

⁸⁴ Fernard Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Eren yay. İstanbul 1990, s. 259

⁸⁵ şerafettin Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, Bilgi yay. Ankara 1997, s.

⁸⁶ ř. Turan, a.g.e., s. 100

⁸⁷ TSM 4265

Şahının, şehzâdenin kaçmasına engel olmak için gerekli tedbiri aldığı haber almıştı.⁸⁸ İran Şahı, zaten daha önce Şehzâdenin İran'a kaçacağından casusları vasıtasıyla haberi olmuştu.⁸⁹

I. Süleyman dönemi dış istihbarat faaliyetlerine bakıldığında da Osmanlı'nın bu dönemde çok güçlü ve sağlam bir istihbarat ağına sahip olduğu görülür. 1522 yılında Rodos adasının Osmanlılar tarafından kuşatılmasında Don Andrea d'Amaral ile Yahudi bir hekim Osmanlı casusu Rodos şövalyeleri arasında bulunuyor ve Osmanlıya haberleri günü gününe bildiriyordu.⁹⁰

d. Balkanlarda Yürütülen İstihbarat Faaliyetleri: Yukarıdaki Osmanlıların özellikle Balkanlardaki fetih hareketleri sırasında istihbarat faaliyetlerinden faydalandığından söz edilmişti. Özellikle Macaristan'ın fethi ve sonrasında gerek Osmanlı'nın gerekse Macarların yapmış oldukları istihbarat faaliyetleri Macar arşivlerindeki belgelerden anlaşılmaktadır. Türk casuslarının ustalıkları bu belgelerde anlatılmakta ve Macar tabyaları ile Beç sarayı çevresini gözetleyen casusların kimseye sezdirmemek için kurnazlık ve desiseleri ortaya konmaktadır.⁹¹ Sadrazam Mehmet Paşa, Omaran ve Beç istihkamlarına yapacakları seferlerden önce, casusların getirdikleri raporları inceleyerek kalenin neresinden içeri girilebileceğini ve kolay gedik açılabileceğini biliyordu.⁹²

Osmanlı adına Macaristan'da çalışan en önemli kişilerin Sırp ve Yunanlı tacirlerdi. Sırp casusluklarını asla belli etmezler kime hizmet ediyorlarsa o adı alırlardı. Sık sık din değiştirirler ve çok para verene hizmet ederlerdi. Ayrıca Sırp casuslar çok iyi Türkçe konuşurlardı. Bunlar arasında önemli bir Sırp papazının casus olarak Türklere çalıştığı bilinmektedir. Ayrıca Türklere, ileri gelen beyleri de casus olarak kullanmışlardı.⁹³ Macar sarayındaki en önemli iki Türk casusları şunlardı; Jankovics Ferencz, kara sakallı bir adamdı, Macarca, Arnavutça ve Çekçe konuşurdu. Erkek kardeşi Debrecin'de tüccardı. İkincisi Peter adındaki Dalmayalıdır. Eskiden başpiskopos Verancsics'in uşağı idi. Efendisi ile İstanbul'a gidip gelmiş 32 yaşında İtalyan urbanı giyer ve at satın almak için Macar uç bölgelerinde dolaşarak haber toplardı.⁹⁴ Bunların dışında Macarların sınır savaşlarından çok sıkıntı çeken Macar köylüleri de Osmanlı'nın haber kaynaklarındandı. 1543 yılında Baran'da köylüler, olup biten her şeyi Osmanlıya haber veriyor. Hatta Macar askerleri artık Osmanlı'nın haberi olmadan hiç bir şey yapamaz olmuştu ki, bu durum Macar kaynaklarına

⁸⁸ Ş. Turan, *a.g.e.*, s. 123

⁸⁹ Ş. Turan, *a.g.e.*, s. 113

⁹⁰ E. İltter, *a.g.e.*, s. 237

⁹¹ S. Takats, *a.g.e.*, s. 268

⁹² S. Takats, *a.g.e.*, s. 271

⁹³ S. Takats, *a.g.e.*, s. 271, 281 ve 292

⁹⁴ S. Takats, *a.g.e.*, s. 303

“kendini o kadar Türk’e verir ki, öz kardeşini Hıristiyan’ı, Türk’e gammazlıyorlar ve casus gibi her şeyi gözetliyorlar” şeklinde geçmişti.⁹⁵ Macar kaynaklarında Osmanlı casuslarının çok iyi olduklarına dair örnekler bir hayli fazladır. Belgrad Beyi Hamza Bey kendisine Macar ordusunun geldiğini haber veren Macar’a verdiği cevap bu bakımdan ilginçtir. “Hiçbir yerde askeriniz yok. Olsa benim bilmem lazım. Çünkü benim casusum altı yıldır Beç’te oturur. Orada karısı, çocuğu vardır. Bu adam isterse kilisede ayin idare eder, isterse Nemçeli, isterse Macar olur isterse mükemmel çapacıdır, isterse asker, isterse topaldır, isterse senin gibi sağlam bacakla gezer ve üstelik her dili bilir. Onun için kralınıza selam, Beç’te bulsun onu.”⁹⁶ Hamza Beyin bir diğer casusu da Tata kalesinin fethinde önemli rol oynamış, kaleyi koruyanların kendilerini şaraba verdikleri haberi üzerine kale kolayca fethedilmişti.⁹⁷ İlginç bir istihbarat faaliyeti de Osmanlıların Macar savaşıçılarının moral durumları ile ilgili aldıkları haberlerdir. 1582 yılında Macarların aralarındaki anlaşmazlık ve Macar kralının yerine Leh kralını kendi kralları yapmak istedikleri, Macar askerlerinin ücretlerinin ödenmediği bunun yerine sadece kokmuş şarap ve çürük kumaş verildiği haberleri İstanbul’a ulaştırılmıştı.⁹⁸

H. Şaban 973/Şubat-Mart 1566 yılında ikinci vezir Pertev Paşa, Göle kalesini fethettiğinde kale kafiri askerinin beş bin kişilik olduğunu ve Hırvat asıllı Karaçi’nin bu kaleye zahire, barut ve asker yardımında bulunduğunu casus vasıtasıyla öğrenmişti, ki bu casus ulufeli yani ücretli casus idi.⁹⁹ Zigetvar Seferi sırasında da Budin Beylerbeyi Arslan Paşa, Polata kalesini almak için saldırdığı sırada dört bin kişilik bir düşman ordusunun atlı, yaya ve tüfekli olarak geldiğini casuslardan öğrenmiş ve kaçarak muhtemel bir yenilginin önüne geçmişti.¹⁰⁰ Aynı sefer sırasında Tercüman İbrahim Bey ile Lala Kara Mustafa Paşanın Kapı Kethüdası Mustafa ile Sır Katibi Feridun Bey, Nemçe, Macar, Hırvat ve Latinlerin aralarında bir sorun olduğunu alınan dillerden öğrenmişlerdi. Nitekim bu haberler kendilerine daha önce de ücretli casusları vasıtasıyla da ulaşmıştı. Bunun üzerine her milletin kendi dillerinde kendilerinin aleyhine kağıtlar yazıp, casusları vasıtasıyla taburlarına ve loncalarına bırakarak aralarındaki ayrılığı körüklediler. Bunun sonucunda Macar ve Hırvat Beyleri, Nemçe beyinden ayrılmaya karar verdiler.¹⁰¹

XVI. Yüzyılda Osmanlı devletinin içerisinde de yabancı casuslar bulunuyordu. Genelde bu casuslar, Osmanlı ordusunun ne zaman ve nereye hareket edeceğini öğrenmeye çalışırlar ve kendi ülkelerine bu haberleri

⁹⁵ S. Takats, *a.g.e.*, s. 273

⁹⁶ S. Takats, *a.g.e.*, s. 279

⁹⁷ S. Takats, *a.g.e.*, s. 294

⁹⁸ S. Takats, *a.g.e.*, s. 308-309

⁹⁹ *Tarih-i Selaniki*, c. I, s. 13

¹⁰⁰ *Tarih-i Selaniki*, c. I, s. 25

¹⁰¹ *Tarih-i Selaniki*, c. I, s. 259

ulaştırarak tedbirli davranmalarını sağladılar. 29 Nisan 1563'de Osmanlı ordusunun hareket etmeyeceğini öğrenen İtalyan casuslar bu haberi hemen ülkelerine ulaştırmışlardı.¹⁰² Hatta casusların öğrendikleri arasında ordunun eksik yanları bile bulunuyordu. I. Süleyman'ın Macaristan seferi hazırlıkları sırasında, 10 Ocak tarihinde İstanbul'da bulunan İspanyol casusun raporunda alınan tedbirlerin abartıldığı, çünkü donanmanın Malta'ya giden donanmadan daha güçsüz olduğu hatta kürekçi ve mühimmat eksikliğinin bulunduğu yazılıdır.¹⁰³ 9 Şubat 1566 yılında ise bu sefer Osmanlı donanmasının Venedik körfezine girip, Fiume'ye saldıracağı, önemli miktarda ganimet elde ettikten sonra Macaristan'da bulunan Osmanlı ordusuna katılacağı ve yardım edeceği haberi de casuslar tarafından haber alınmıştı. Hatta Fernard Braudel, Sokullu Mehmet Paşa'yı, sarayda kendisine rakip olarak gördüğü, Lala Mustafa Paşa, Kaptan-ı Derya(Donanma Komutanı) Piyale Paşa ve Yahudi casus Mikos'a karşı kendisini desteklemeleri karşılığında Venediklilerle işbirliği yapıp "efendisinin amaçlarına ihanet etme veya en azından onlara karşı çalışma" suçlaması ile itham etmekte, hatta budan dolayı Venediklilerin bu zamanlar Osmanlı sarayında kendi adamlarından birinin bulunmasına bile gerek duymadıklarını yazmaktadır.¹⁰⁴

Bu yüzyılda Osmanlıların, Macaristan ile ilgili istihbarat faaliyetlerinin karşılığında Macarlarında Osmanlılar ile ilgili yaptığı istihbarat faaliyetleri vardı. S. Takats, dil alma yöntemini de kullanan Macarların, casuslarının üstün yetenekli olduklarını, en zor şartlara katlanabilen, birçok dil bilen, milletlerin adet ve geleneklerinden haberdar olan, iki yüzlü olarak gerektiği zaman insanları kandırmasını bilen kişiler olduklarını anlatmaktadır.¹⁰⁵

Macarların, Osmanlı içinden elde ettiği casuslar arasında Türk yeniçerileri, solaklar, çavuşlar ve sofracılar vardı. Hatta Osmanlı hükümdarının gece uykuda başını bekleyenlerden ve yürürken yanında bulunan iki kişi Macar casusu olduğu bilinmektedir. Adı geçen Macar casuslarından hiçbirinin birbirinden habersiz, sarayda konuşulan her şeyi Macarlara ulaştırıyorlardı. Hatta I. Süleyman'ın şehzâdesi Selim Manisa'da sancakbeyi iken şehzâde sarayında da Macar casusları görev yapmaktaydı.¹⁰⁶

Macar casusları Türklüğü kabul etmiş görünen Hıristiyan Macarlarda bulunmaktaydı. Asıl adı Gergoly Diokc olan fakat Hüseyin Bey takma adı ile İslamiyet'i kabul etmiş görünen Macar casusunun asıl amacı Osmanlıya esir

¹⁰² Braudel, *Akdeniz...*, s. 232

¹⁰³ aynı eser, s. 259

¹⁰⁴ aynı eser, s. 284. Yahudi Mikos, "temizden başka her şey olan Osmanı casusu" olarak adlandırılmaktadır.

¹⁰⁵ S. Takats, *a.g.e.*, s. 265-266 ve 278

¹⁰⁶ S. Takats, *a.g.e.*, s. 301-302

düşen Macarları kurtarmaktı.¹⁰⁷ 1605 yılında ise tacir olan Sagdy Janos ve Kun Istvan adlı Macar casusları Türk karargahlarına kadar girerek topladıkları bilgileri ulaştırmışlardı.¹⁰⁸ S. Takats, ele geçirilen yerlerde Türklerden kaçan dönmelerle, Türk ileri gelenlerle evlenen Macar kadınlarının da elde ettikleri bilgileri ulaştırarak casusluk yaptıklarını aktarmaktadır. Pespirin kalesi beyinin Macar karısı, talan edileceği için, Macar köylülerinin çayirlara gönderilmemesi haberini gizlice Macarlara ulaştırmıştı.¹⁰⁹ Casusların haberleri sonucu, 1551 sonundaki Belgrad Beyinin hareketını haber vermeleri ve 1565'de Türklerin Belgrad'da 300 kişi kaldığı haberi Macarlara ulaşmıştı.¹¹⁰

XVI. Yüzyılın ikinci yarısında Avrupalı devletlerin Osmanlı ülkesinde açtıkları daimi elçilik kurumları da casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Almanlar bunun için Avusturyalı ve İtalyan gençleri Türkçe öğrenmeleri için gönderirken, Alman elçisi Von Kregwitz'de rüşvet karşılığı yüksek rütbeli Osmanlı devlet adamlarından bilgi sızdırmaktaydı. Hatta III. Mehmet'in annesi Safiye Sultan da ordunun gücü, savaş planları, ilk hedefler gibi bilgileri sızdıranlar arasındaydı ve Sadrazam Sinan Paşa bunları bilmesine rağmen görmezlikten gelmekteydi.¹¹¹

II. Selim döneminin en önemli Osmanlı casusu ise aslen Portekizli Yahudi olan fakat baskılar sonucu Hıristiyanlığı kabul etmiş bulunan Yasef Nasi'dir. Zengin bir kişi olan Yasef, Avrupa'da sözü geçen bir kişiydi. Bu casus, Avrupa'nın mali, ekonomik yönleri ile savaş yöntemleri, yöneticilerinin kişilik özelliklerini öğreniyordu. Avrupa'nın hemen her sarayında olup biteni kendisine haber veren adamları vardı. Hatta bu çalışmalarından dolayı Avrupa'ya, Venedik elçisi tarafından, çok tehlikeli olduğu yönünde rapor edilmişti.¹¹²

Osmanlı Devletinin casuslarının, özellikle XVI. Yüzyılda, Balkanlar dışında da istihbarat faaliyetlerinde bulunmaktaydı. XVIII. Yüzyıl'da Orta Amerika'da tutuklanan ve mesleğinin hekimlik olduğunu söyleyen, Federico Saul adındaki Osmanlı vatandaşının da bir casus olması kuvvetle muhtemel olmasından hareketle¹¹³ Osmanlı devletinin sadece XVIII. Yüzyılda değil daha XVI. Yüzyıldan itibaren Balkanlar dışında Akdeniz'in Afrika sahillerinden,

¹⁰⁷ S. Takats, *a.g.e.*, s. 275 ve 309-310

¹⁰⁸ S. Takats, *a.g.e.*, s. 313

¹⁰⁹ S. Takats, *a.g.e.*, s. 277

¹¹⁰ S. Takats, *a.g.e.*, s. 374-275

¹¹¹ E. İlter, *a.g.m.*, s. 238

¹¹² E. İlter, *a.g.m.*, s. 2239

¹¹³ Bu hekim ve esrarengiz kişiliği hakkında bkz. Mehmet Necati Kutlu, *1795 Yılında Orta Amerika'da Tutuklanan Bir Türk Hekim ve Kullandığı Tedavi Yöntemleri*, XXXVIII Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi, (1-6 Eylül 2002), (Kongre bildirimleri basılmamış olup bu bilgi, Dr. M. Necati Kutlu'nun sunduğu bildiri metninden alınmıştır.)

İspanya'ya, hatta Orta Amerika'ya kadar olan bölgede istihbarat faaliyetlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Dünya tarihinde İstihbarat faaliyetlerine her dönem önem verildiği ve bunun Türk Devletlerinde de yer alan bir uygulama olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti de kendisine karşı olası bir faaliyete bulunulmasına karşı hem ülke içerisinde hem de ülke dışında diğer bir deyişler istihbarat faaliyetlerine baş vurmuştur. XIX yüzyılda, istihbarat faaliyetlerinin kurumsallaşarak devlet teşkilatları arasında yer alacağı zamana kadar olan süreçte Osmanlı devletinin yapacağı her türlü askerî ve siyasî hareket ve alacağı önlemler, sahip oldukları iç ve dış istihbarat bilgilerle şekillenmiştir. Bu sebeple Osmanlı hükümdarı ve devlet adamlarının iç ve dış istihbarat faaliyetlerine, bir devlet politikası ve istihbarat stratejisi olarak son derece önem vermişlerdi. İç istihbarat, özellikle şehzâdelerin tahta geçmek üzere isyan etmeleri ve ülke içinde asayişsizliklerin ortaya çıktığı dönemlerde önem kazanmış ve gerek şehzâdeler birbirlerini gerekse hükümdar babaları, oğullarını takip etmek için casusları kullanmıştı. Dış istihbarat faaliyetleri ise daha ziyade Balkanlarda yapılan fetihler öncesi ve sonrasında yoğunlaştı. Osmanlı Devleti yapacağı herhangi bir sefer öncesi durumu gözlemek ve elde edilen bilgiler doğrultusunda hareket etmek yolunu izledi. İzlenen bu yolla kazanılan zaferler istihbarat faaliyetlerinin önemini daha da belirginleştirdi. İstihbarat faaliyetleri açısından Osmanlı Devleti farklı dönemlerde farklı istihbarat yöntemlerine ağırlık verdi. Özellikle kuruluş döneminde gönüllü casusluk ve dil alma yöntemi önem kazanırken, XV. Yüzyılın sonu ve XVI. Yüzyılda ise dil alma yöntemi önemini korumuş bunun yanı sıra ulufeli (ücretli) casusluk ile tacir ve gezginlerden elde edilen bilgiler ağırlık kazandı. Bu süreçte İstihbarat ağı coğrafi ve siyasî şartlara göre değişiklik gösterdi. Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı devletinin iç ve dış siyasetini şekillendiren en önemli unsur elde edilen istihbaratî bilgilerdi.